

vérfürdőt eredményezett; a proletariátus 8 halottat és 67 sebesültet, továbbá 154 elfogottat és később fogságra vetettet hátrahagyva, fejlesztetten menekülni kényszerült.

Azt is hangsúlyozza tematikus elemzésében Herbert Steiner, hogy a proletariátus nyílt vereségének volt következménye a Közbiztonsági Választmány feloszlása, a polgári radikalizmus megállítására törekvő kormány-
nak ehhez csakis a szemben álló tábornak az e vereséggel való megosztása után lett elegendő ereje.

További központi elemzést jelent Karl Marx és a bécsi demokraták, szocialisták kapcsolatrendszerének feltárása. Herbert Steiner bemutatja, hogy a Neue Rheinische Zeitung-nak voltak bécsi előfizetői, sőt Eduard von Müller-Tellingering személyében állandó levelezője is. Ilyen körülmények között természetes volt, hogy a bécsi helyzet személyes tanulmányozására 1848. augusztus 27-én a helyszínre érkezett Karl Marx. Szeptember 7-ig maradt Bécsben, a forradalmi mozgalom vezetőinél tájékozódott a helyi viszonyokról, a politikai helyzetről, és három előadásban fejtette ki aktuális nézeteit. A Demokratikus Egylet augusztus 28-i ülésén központi jelentőséget a proletariátus és a burzsoázia közti harcnak tulajdonított és a kormány elleni roham szükségességét hangsúlyozta. Augusztus 30-án az Első Bécsi Munkásképző Egyletben a szervezett munkás-

mozgalomnak, mint az éppen folyó forradalom legfontosabb erejének a jelentőségét emelte ki, miközben az osztályharc folytonos erősödésére utalt. Szeptember 2-án újra az Első Bécsi Munkásképző Egylet rendezésében kapott lehetőséget előadás tartására. Ebben központi helyre a tőke és a bérmunka alapvető érdek-
különbsőségének, a kettő közötti szakadék állandó szélesedésének a gondolatát állítja.

A szerző érzéklelesen mutatja be, miként hatottak Bécsben Karl Marx közvetlenül előadott nézetei, ugyanakkor hogyan erősítette meg az augusztus 23-i proletáráldozatok szeptember 3-i temetése alkalmából szervezett hatásos gyásztüntetés és számos más esemény során szerzett tapasztalat Karl Marx-ban azt a nézetet, miszerint az európai méretű forradalom központja az elkövetkezőkben éppen Bécs lesz.

Ha a későbbi események nem is igazolták Marx optimizmusát, ha a következő hetekben a restauráció erőinek sikerült is meggyengíteniük a forradalmi mozgalmat és véresen leszámolniuk a proletariátussal, döntőnek mégis a bizonyult, hangsúlyozza befejezésül Herbert Steiner, hogy a bécsi munkásság az 1848-as polgári forradalomban értékes harcú tapasztalatokat szerzett és a jövőben megvívandó osztályharcához közvetlenül Marxtól kapott maradandó útmutatást.

Zachar József

WĘGRZY W TWIERDZY PRZEMYSKIEJ W LATACH 1914—1915

(Węgierski Instytut Kultury, Warszawa; Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej, Przemyśl. Warszawa—Przemyśl, 1985. 166 o.)

Hadtörténelmi szempontból is figyelemre méltó az a lengyel nyelvű kötet, amelyet *Magyarok a przemysli erődítményben 1914—1915* címmel a Gyóni Géza születésének 100. évfordulója alkalmából 1984. november 20-án és 21-én Przemyślben és Jarosławban tartott megemlékezésekhez kapcsolódva jelentetett meg a két fő rendező szerv: a varsói Magyar Kulturális Intézet és a Przemyśl-földi Nemzeti Múzeum. A przemysli erődítmény magyar katonaköltőjének emlékére rendezett lengyel irodalmi-zenei estek házigazdája volt egyébként még a két város szerint illetékes Vajdasági Hivatal Kulturális és Tudományos Osztálya és a Jarosław Múzeum is. Az 1984-es lengyelországi centennáriumi Gyóni-rendezvényeket a kötetet szerkesztő *Lagzi István* idézi fel. Tartalmazza a kötet a legnagyobb sikert aratott Gyóni-verseket is, amelyeket ugyancsak Lagzi István válogatott, és Szczezan Woronowicz, Anna Bialer-Górecka és Jerzy Zagórski fordított lengyelre.

A Gyóni-centennárium nyitányaként *Antoni*

Kunysz, a Przemyśl-földi Nemzeti Múzeum igazgatója tartott előadást „Przemyśl az első világháború idején” címmel. A kötet is ennek az előadásnak a közreadásával indul. Az előadó felidézte, hogy az 1772-ben a Habsburg-birodalomhoz csatolt lengyel várost miként építették ki egyetlen hatalmas erődítménnyé, amelyben az első világháború kitérésékor 128 000 harcost és 15 000 lovat lehetett elhelyezni a teljes szükséges hadfelszereléssel. Röviden szólt ezután a közel 300 000 főnyi orosz haderő 1914. szeptember 23-tól 1915. március 22-ig folytatott ostromáról, az erődrendszer osztrák-magyar részről való feladásáról, az orosz berendezkedésről, végül a visszafoglalásról.

Az 1884—1917 között élt, Przemyśl védő-
hez tartozott, majd orosz fogságba esett és ott elhunyt, nevét nem utásként, hanem az erődítményben, majd a hadifogolytáborban alkotó katonaköltőként az utókorra örökítő Gyóni Gézáról „A przemysli erődítmény halhatatlan költője” címmel *Lagzi István* kandidátus, a varsói Magyar Kulturális Intézet igazgatója em-

lékezett meg, és ez az e kötetben közölt második előadás. Mondanivalóját az előadó a költő „Sírverse” köré építette, amelyben így jellemezte magát Gyóni Géza: „Véres harcok verték fel hírét, / De csak a béke katonája volt.”

A kötet még egy további jelentős tanulmányt is szentel Przemysl legnevesebb magyarjának. *Csapláros István*, az irodalomtudományok doktora, egyetemi tanár „Gyóni Géza — a katonaköltő” címmel elemzi e sajtós sorsú művész költészetét. Ennek ismertetése itt és most nem lehet feladatunk.

Nagy meglepetéssel tapasztalta azonban a recenzens, hogy a kötetnek éppen a felét *Lagzi István* „Adalékok a przemysli erődítmény első világháborús magyar emlékeinek és forrásainak történetéhez (1914—1915)” című tanulmánya foglalja el. *Szabó László* 1982-ben Budapesten megjelent „A nagy temető” című monografikus feldolgozása után érthetően különös figyelmet kelthet ez a tanulmánya a jogos kérdésfelvetéssel: tud-e valami újat adni, vagy csak röviden rekapitulálja a lengyel olvasóközönségnek a magyar olvasók számára már jól ismert eseményeket. A hivatkozott irodalom felsorolásának olvasása kezdetben még inkább táplálta a kétségeket. Ez azonban azonnal elszállt, mi-helyt kiderült, hogy a szerző számos, újonnan, a helyszínen feltárt adattal tudta színesíteni az ostrom komor képét.

Már *Szabó László* is azzal zárta monográfiáját, hogy a megadás előtt állt ostromlottak általi elrejtés következtében „lehetnek még okmányok ismeretlen családi levéltárakban”. Ugyanő fő segítőjének nevezte „Jan Rozanski, az erődrendszer lelkes és hivatott kutatóját”. Nos *Jan Rozanski* segítségével az események után több, mint hatvan évvel került a Przemysl-földi Nemzeti Múzeumba az az iratanyag, amelyet a Dworska utca 4. szám alatti épület felújításakor a padozat alá rejtve leltek fel, és amely esetében *Lagzi István* szavaival „olyan okmányokról van szó, amelyeket mind-egyik nem hasznosított sem a magyar, sem a lengyel történetírás”.

A „Tábori Újság” több, mint száz számán, számos levélen, a 23. (szegedi) honvédhadosztály iratain túlmenően legjelentősebb forrásértéket az e magasabbegységhez tartozó

Péterfalvi Molnár Elek alezredesnek, a 8. (lugosi) magyar királyi honvéd gyalogezred parancsnokának a levelezése közé keveredett, ma még ismeretlen nevű magyar tiszttől *Naplója* képviseli.

A szinte napenkénti feljegyzések teszik világgossá, miért is nevezték az erődítmény védelmére kényszerített magyar, cseh, osztrák és más katonák Przemyslt „a poklok poklának”. A magyar honvédtiszttel feljegyzései az eseményeket 1914. november 6-i kezdéssel és 1915. március 13-i lezárulással tükrözik. Számos más helyhez hasonlóan a lakonikus rövidegsű 1914. december 21-i bejegyzés minden részletesen megfogalmazott hadijelentésnél többet mond: „Semmi különös. A 8. ezred veszteségei 60%-ot tesznek ki.” Az 1915. február 15-i bejegyzés még inkább önmagáért beszél, amikor Hermann Kusmanek gyalogsági tábornokról, Przemysl erődítményparancsnokáról így ír a naplóíró: „Kuzmanek teljesen megőrült a tisztességes megadás kérdésében. Csak magyar tiszteket vesz figyelembe azért, hogy minket magyarokat gyűlöljenek, minthogy különbözünk puhány bandájától.”

A recenzens nagyon reméli, hogy a kezdeti győzelmi reményektől a szenvedéseken át az előljárók embertelen intézkedéseivel való szembefordulásig és az egyetlen továbblézési reményt jelentő feltétel nélküli megadásig eljutó magyar tiszttel magyar nyelvű *Naplóját* mihamarabb magyar nyelven is olvashatja az utókorunk a fájdalmas közelmúlt iránt még mindig elevenen érdeklődő széles olvasóközönsége, és a szaktudományos művek szerzői, nem úgy, mint ezúttal a recenzens, a lengyelből visszafordított, hanem az eredeti magyar szöveget idézhetik.

Befejezésül feltétlenül ki kell emelnünk a kötet gazdag illusztrációs anyagát. Az értelmetlen és mérhetetlen szenvedések földjét és oly sok magyar harcos végső nyugvóhelyét a szövegekbe tagoltan összesen 78 fekete-fehér korabeli felvétel tárja az olvasó elé. További 24 reprodukció a mondánivalót egészíti ki és erősíti a források közreadásával, míg végül 12 fénykép az 1984-es Gyóni-centenárium eseményeit idézi fel.

Z. J.